

ИСТОРИЈА МЕДИЦИНЕ, ФАРМАЦИЈЕ, ВЕТЕРИНЕ И НАРОДНА ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА

књига 9

Зајечар, 2019.

ИСТОРИЈА МЕДИЦИНЕ, ФАРМАЦИЈЕ, ВЕТЕРИНЕ И НАРОДНА ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА

Књига 9

**Зборник радова са X научно - стручног скупа
одржаног 1-2. новембра 2018. у Зајечару**

Зајечар, 2019.

САДРЖАЈ

Уводна реч	9
<i>Др ПЕТАР ПАУНОВИЋ, учитељ здравља, Рајац</i> О ЧЕТВОРОБРАЧНОСТИ НА ПОДРУЧЈУ КРАЈИНСКОГ ПРОТОПРЕЗВИТЕРАТА СРЕДИНОМ XIX ВЕКА	11
<i>Др сц. фарм. ПАВЛЕ ЈОВИЋ</i> <i>Српско лекарско друштво, Београд</i> ПОЧЕЦИ ЛАБОРАТОРИЈСКЕ МЕДИЦИНЕ У СРБИЈИ	25
<i>Др ГОРАН ЧУКИЋ, Београд, Раковица</i> ДОГАЂАЊА 1915. ГОДИНЕ И РЕЗОЛУЦИЈА О ПЕГАВОМ ТИФУСУ ИЗ 1941. ГОДИНЕ	29
<i>Др ГОРАН ЧУКИЋ, Београд, Раковица</i> РЕАГОВАЊЕ НА ДОДЕЛУ НОБЕЛОВЕ НАГРАДЕ НИКОЛУ У СРБИЈИ У ПЕРИОДУ ОД 1928. ДО 1941. ГОДИНЕ	37
<i>Др ВАСИЛИЈЕ ДРАГОСАВЉЕВИЋ, истраживач-сарадник, Историјски институт, Београд</i> СЕРОАНТРОПОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ЛУДВИГА ХИРШФЕЛДА НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ И ЊИХОВА УЛОГА У ФОРМИРАЊУ И РАЗВОЈУ ПСЕУДО-НАУЧНИХ РАСИСТИЧКИХ ТЕОРИЈА У ИДЕОЛОШКОМ КОНСТРУКТУ ЈНП ЗБОР	43
<i>ЈЕЛИЦА ИЛИЋ, историчар, виши кустос, Народни музеј „Зајечар“ – Зајечар</i> ДР ЛАЗАР ГЕНЧИЋ И САВРЕМЕНИЦИ	57
<i>СУЗАНА ПЕТРОВИЋ, МИЛЕНА ЈОВАНОВИЋ, архивисти, Историјски архив „31. јануар“ Врање</i> МЕДИЦИНСКЕ И ЗДРАВСТВЕНЕ ПРИЛИКЕ У СРБИЈИ У ПЕРИОДУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА 1914 -1918. И ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА 1941 -1945. ГОДИНЕ	71
<i>ИВАН ПОТИЋ, виши библиотекар, Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар</i> ИНФЕКТИВНЕ БОЛЕСТИ КАО НАШЕ ВЕЛИКО НАРОДНО ЗЛО /сепарат/ - Реферат др Косте Тодоровића на Југословенском лекарском конгресу у Новом Саду октобра 1937.године	79
<i>АГИМ ЈАНУЗИ, архивски саветник, Историјски архив „Тимочка крајина“ Зајечар</i> ПОДОДБОР ЦРВЕНОГ КРСТА СРЕЗА БОЉЕВАЧКОГ У БОЉЕВЦУ 1914. ГОДИНЕ	83

- Проф. ЉУБОДРАГ ПОПОВИЋ, архивски саветник, Београд*
ЗАЈЕЧАР 1841. ГОДИНЕ – САНИТЕТСКЕ ПРИЛИКЕ 91
- Проф. др ЗОРАН Ј. ВОЈИЋ, психијатар и психотерапеут*
Свилајнац
СРПСКА КРАЉЕВСКА КОЊИЦА У БАЛКАНСКИМ РАТОВИМА
И ВЕЛИКОМ РАТУ 95
- МА НЕМАЊА МИТРОВИЋ, историчар*
Филозофски факултет, Београд
XI МЕЂУНАРОДНИ КОНГРЕС ЗА ИСТОРИЈУ МЕДИЦИНЕ 103
- Др МИЛУТИН ЖИВКОВИЋ, научни сарадник,*
Институт за српску културу, Приштина / Лепосавић
ЗДРАВСТВЕНА СЛИКА СТАРОГ РАСА ТОКОМ ОКУПАЦИЈЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ 113
- Проф. СЛАВОЉУБ СТАНКОВИЋ ТАЛЕ, Ниш*
САНИТЕТСКИ МАЈОР ДР МИХАИЛО (ПЕЈЧЕ) ЂОРЂЕВИЋ,
(Доња Студена, 09. 08. 1903-13.02. 1945, Ниш) - ХИРУРГ
КОЈИ НИЈЕ ПРЕЖИВЕО ТОРТУРУ КОМУНИСТИЧКОГ КАЗАМАТА 123
- Проф. др БРАНКО НАДОВЕЗА, научни саветник,*
Институт за новију историју Србије, Београд
МЕДИЦИНСКА И ДРУШТВЕНА МИСАО ДР КОСТЕ М. ЈОВАНОВИЋА 135
- Доц. др ДЕЈАН АНТИЋ, историчар*
Филозофски факултет / Универзитет у Нишу
НЕБОЈЦА ОЗИМИЋ, кустос историчар,
Народни музеј, Ниш
СУДБИНЕ И ВАЖНОСТ ЛОГОРСКИХ ЛЕКАРА- ЗАТОЧЕНИКА ЛОГОРА
НА ЦРВЕНОМ КРСТУ /Други светски рат/ 141
- МА МИЛОШ ЖИКИЋ, историчар, истраживач приправник,*
Институт за савремену историју, Београд
МА БОРИС ТОМАНИЋ, историчар, истраживач приправник,
Институт за савремену историју, Београд
САНИТЕТСКА СЛУЖБА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У АПРИЛСКОМ
РАТУ 1941 – СТАЛНА ВОЈНА БОЛНИЦА У АРМИЈСКЕ ОБЛАСТИ 149
- Др БОЖИЦА СЛАВКОВИЋ, научни сарадник, ИНИС, Београд*
ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ПОСМРТНИХ ОБИЧАЈА
НА ПРОСТОРУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ
У ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА 163
- Др ДРАГОМИР БОНЦИЋ, виши научни сарадник,*
Институт за савремену Историју, Београд
НАСТАВНИЦИ МЕДИЦИНСКОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ
И ИНФОРМБИРО – СЛУЧАЈ БОРИСЛАВА БОЖОВИЋА 171

- Др спец. ВАЊА ПРОДИЋ, психијатар, Дом здравља „Нови Сад”, Нови Сад*
Др СЛОБОДАН ПРОДИЋ, теолог, Српска православна Епархија далматинска, Шибеник
ПРВИ СВЕТСКИ РАТ КРОЗ САДРЖАЈ ЧАСОПИСА
„ЛИЈЕЧНИЧКИ ВЈЕСНИК” У ПЕРИОДУ ОД АВГУСТА 1914.
ДО ДЕЦЕМБРА 1918. ГОДИНЕ 183
- Др АЛЕКСАНДАР СТОЈАНОВИЋ, научни сарадник,*
Институт за новију историју Србије, Београд
ЗДРАВСТВЕНЕ ПРИЛИКЕ У ЗАВОДУ ЗА ПРИНУДНО ВАСПИТАЊЕ
ОМЛАДИНЕ (1942–1944) 191
- Упутство за предају рукописа** 203

Др ВАСИЛИЈЕ ДРАГОСАВЉЕВИЋ,

истраживач-сарадник,

Историјски институт, Београд

СЕРОАНТРОПОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА ЛУДВИГА ХИРШФЕЛДА НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ И ЊИХОВА УЛОГА У ФОРМИРАЊУ И РАЗВОЈУ ПСЕУДО-НАУЧНИХ РАСИСТИЧКИХ ТЕОРИЈА У ИДЕОЛОШКОМ КОНСТРУКТУ ЈНП ЗБОР

Апстракт: Рад има за циљ да прикаже улогу сероантрополошких истраживања Лудвига Хиршфелда и његових сарадника (Б. Малеш, С. Стефановић, С. Иванић) из бактериолошке лабораторије српске војске на Солунском фронту у развоју псеудо-научних расних теорија у Краљевини Југославији током 30-тих година. Рад је конципиран на основу архивске и периодичке грађе, брошура и летака чији су аутори припадали ЈНП Збор и резултата модерних истраживања светске историографије на тему псеудо-научног биолошког расизма. Хиршфелдова полигенетичка хипотеза о постојању европске и афричко-азијске расе (поред своје истакнуте улоге у развоју псеудо-научног биолошког расизма у Европи између два рата) послужила је као полазна основа његовим сарадницима да током 30-тих година исконструирају псеудо-научну теорију о постојању тзв. Динарске расе којој припада највећи део становништва Краљевине Југославије. Централну тему овог рада чине реконструкција процеса настанка ове теорије и растветљавање њене улоге и практично-политичке сврхе у идеолошком конструкту ЈНП Збор.

Кључне речи: Лудвиг Хиршфелд, сероантрополошка истраживања, Солунски фронт, расе, теорије.

Прапочеци расизма могу уочити још у делима античких писаца али се корени модерног расизма налазе у 18. веку, у добу „Просветитељства“. Велики мислиоци просветитељства тражили су узор у делима грчких и латинских класика и на основу њих формирали критеријуме физичког и моралног лепог и ружног. Убеђени у моћ науке научници из 18 в. имали су амбицију да класификују све природне феномене, па и самог човека.¹ Вођени естетским мерилима антике они су негроиде, који су својим ниским растом и широким носевима одударали од античког идеала лепоте, прогласили за карикату која недостаје између човека и животиње. Преласком из науке у естетику настао је расизам - визуелна идеологија заснована на клишеима и стереотипима - захваљујући чему поседује јасноћу и једноставност које су пресудне за његов успех.² На основу физичких карактеристика успостављена је подела човечанства на белу (еуропеиди), црну (негроиди) и жуту (монголоиди) расу. Расизам према неевропским народима полазио је од конкретних разлика међу људима (боја коже) да би их повезао са конкретним културно-историјским разликама (вековни ропски положај негроида) и на основу тога дошао до закључка да су еуропеиди супериорна раса.³ На трагу ових тенденција настају и друге псеудо-научне дисциплине попут френологије и физиогномике које продубљују расистичке предрасуде. Поред визуелних предрасуда потпору расистичким теоријама давале су и псеудонаучне хипотезе из домена лингвистике. Крајем 18. и почетком 19 в. европски лингвисти су дошли до открића о сродности германских и романских језика и њиховом заједничком корену у санскриту – језику којим су говорили индо-европљани.⁴ Ово откриће изнедрило је мит о Аријевској раси у облику

¹ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 8-9, 27.

² Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, стр. 30,39.

³ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.170

⁴ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, стр. 60.

хипотезе немачког филолога Фридриха Шлегела (1772–1829) о постојању јединствене аријевске културе на простору Индије.⁵ Према Шлегелу део Аријеваца из Индије (тзв нордијска или германска племена) се путем војних похода пробио у Европу и донео у њу своју културу и санскрит који ће постати основа свих европских језика⁶. Како се до тада сматрало да је хебрејски језик најстарији на свету, уздизање санскрита у прајезик имало је за последицу уздизање Аријеваца у пранарод - лучоношу европске културе и цивилизације.⁷ У току револуционарне 1848 г. појавила се прва синтеза расистичке идеологије – *Есеј о неједнакости људских раса*, дипломате грофа Артура де Гобиноа (1816–1882), дело које ће поставити фундаменте расистичке идеологије.⁸ Постављајући у свом делу основе расне типологије Гобино је промовисао хипотезу да човечанство чине три расе: жута, црна и бела. Негроиде карактерише ниска интелигенција и пренаглашеност чула, жута раса (монголоиди) је склона материјализму и неспособна је да створи апстрактне и узвишене идеје док супериорну белу расу (европеиде) одликује слободољубивост, част и духовност.⁹ Сам Гобино је био прилично песимистичан по питању судбине људске цивилизације будући да је сматрао да је дегенерација беле расе неминовна услед мешања са нижим расама. Захваљујући Гобиноовом познанству са немачким композитором Рихардом Вагнером, преко кога се повезао са Бајротским кругом,¹⁰ идеје изнесене у “*Есеју о неједнакости људских раса*” нашле су велики број присталица и настављача у круговима немачке интелектуалне деснице.¹¹ Као један од настављача Гобиноових идеја у Хазбуршкој монархији истакао се Гвидо фон Лист (1848–1919), аустријски књижевник и мистичар који је 1903 г. у Бечу окупио око себе групу следбеника са којом је ударио темеље ариозофије – псеудо-научне теорије о постојању древне Аријевске расе носиоца људске цивилизације и улози немачког народа у модерној Европи као биолошког сукцесора цивилизаторске улоге древних Аријеваца.¹² Састанцима ове групе је присуствовао и Адолф Хитлер који ће петнаест година касније у свој политички програм уградити велики број идеја из корпуса ариозофије.¹³ Најпознатији међу настављачима Листовог учења био је аустријски свештеник и окултиста Адолф Ланц (представљао се као Јерг Ланц фон Либенфелс) који је издавао лист *Остара* у коме је промовисао ариозофске идеје.¹⁴ Према сведочењима савременика Адолф Хитлер је био пасионирани читалац фон Либенфелсовог листа.¹⁵ Ариозофске идеје су биле присутне и у Немачкој, у идеологији Немачког реда Теодора Фрича и окултног друштва Туле.¹⁶ Истакнути чланови друштва Туле били су оснивач NSDAP Антон Дрекслер и Хитлеров политички ментор књижевник Дитрих Екарт. Као главни настављач Гобиноових идеја у Немачкој испрофилисао се Вагнеров зет Хјустон Стјуарт Чемберлен са својим делом *Основе деветнаестог века* у коме је изнео своју расистичку реинтерпретацију историје као вековне борбе супериорне расе Тевтонаца са инфериорним не-тевтонским расама. За разлику од Гобиноа који је песимистички предвиђао нестанак беле расе и суноврат светске цивилизације Чемберлен је пророковао нови узлет беле расе под предводништвом Немачке.¹⁷ Његове идеје је уз одређене модификације усвојио и Адолф Хитлер, а Чемберлен је 1924 г. у свом чланку

⁵ Патрик Гири, *Мит о нацијама: Средњовековно порекло Европе*, Нови Сад 2007, стр. 43.

⁶ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.178

⁷ Robert Wald Sussman, *The Myth of Race: The Troubling Persistence of an Unscientific Idea*, London 2014, str. 37

⁸ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, стр. 69.

⁹ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, стр. 72-74.

¹⁰ Robert Wald Sussman, *The Myth of Race: The Troubling Persistence of an Unscientific Idea*, London 2014, str. 38.

¹¹ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр.184

¹² Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, стр. 110.

¹³ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, стр.185

¹⁴ Andrew Whiteside, *The Socialism of Fools: Georg Ritter von Schonerer and Austrian Pan-Germanism*, London 1975, str. 253-254

¹⁵ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, стр. 111

¹⁶ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 128.

¹⁷ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str.128-129.

Хитлера назвао „човеком кога је Провиђење изабрало да предводи Немачку“.¹⁸ Расистичке теорије добиле су нови подстрек када се 1859 г. појавило дело *Постанак врста* британског научника Чарлса Дарвина (1809–1882).¹⁹ У овом делу аутор је презентовао теорију да је целокупни живи свет планете настао еволуцијом – вишемиленијумским процесом напредовања од простих ка сложенијим облицима живота. Главни покретач овог процеса је систем природне селекције при којој способније врсте – тј. које поседују виши степен прилагодљивости опстају и напредују (потискујући конкуренцију), а оне мање прилагодљиве стагнирају и изумиру. Ова теорија је одбацивала хришћанску догму Постања и и оспорила хришћанске вредности и морал на којима је почивала европска цивилизација. Многи Дарвинови савременици су сматрали да ће популаризација ове теорије имати деструктивни утицај на човечанство – филозоф Данијел Денет ју је називао “универзалном киселином која раствара религију и моралност.”²⁰ Већина научника из области природних наука поздравила је Дарвинове теорије које су разбиле окове којима је религија спутавала науку и отвориле путеве за ново схватање човечанства. Поједини међу њима су покушавали да примене Дарвинове теорије борбе за опстанак на људско друштво стварајући тако основе социјалдарвинизма нове псеудонауке која ће довести до покушаја да се ирационалне расистичке идеје поставе на научне основе. Прихватајући Дарвинове закључке који су имплицирали негацију хришћанских вредности и морала, социјалдарвинисти су извршили ревизију свих друштвене вредности сматрајући да све застареле друштвене норме треба одбацити зарад остварења напреднијег човечанства. Узевши за свој врховни циљ еволутивно напредовање, они су успоставили култ здраве људске јединке која је постала мерило свих вредности.²¹ У складу са тим свако дело које изазива еволутивно назадовање окарактерисано је као неморално чиме су хришћанско милосрђе и самилост посматрани као препреке у еволуционом напретку и стога одбачени као неморални. Усвајајући Дарвинову тезу да сваки организам мора да се бори за опстанак тј. живот и при томе трпи велика страдања, социјалдарвинисти су извукли закључак да патња доноси напредак и да смрт инфериорних јединки осигурава прогрес човечанства.²² Полазећи са ових позиција секуларно-научног морала као инфериорни означени су неевропски народи (које је сам Дарвин апострофирао као биолошки инфериорне²³), као и бели европљани са физичким или душевним хендикепом. Листи инфериорних прикључени су и криминалци и друге особе (алкохоличари, проститутке, хомосексуалци) чије је понашање тумачено као девијантно у очима социјалдарвиниста. Почетком 20. века Дарвинов рођак Френсис Голтон (1822–1911) основао је еугенику, псеудонауку у којој је дошло до фузије расистичких и социјалдарвинистичких идеја.²⁴ И ако основана са племенитом идејом да проучава и промовише узгајање здравог потомства она је постала идеолошка платформа на основу које су извршени најмасовнији злочини у људској историји. Испрва су еугенисти попут Теодора Фрича покушавали да остваре свој циљ промовишући интензивно размножавање здравих јединки.²⁵ Заведени резултатима рудиментарних биолошко антрополошких истраживања релативистичком етиком социјалдарвиниста и измаштаним расистичким теоријама еугеничари су дошли до логичног закључка да је једини начин да се спречи дегенерација човечанства онемогућити инфериорне јединке да се размножавају и да тако преносе своје хендикепе на потомство.²⁶

¹⁸ F. L. Carsten, *The rise of Fascism*, Los Angeles 1969, str. 31.

¹⁹ Александар Молнар, *Народ нација раса: Историјска изворишта национализма у Европи*, Београд 1997, стр. 177.

²⁰ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2006, стр. 10.

²¹ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, Београд 2006, стр. 46.

²² Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, стр. 71-78

²³ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, стр. 11

²⁴ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 89-91.

²⁵ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, стр. 57-58, 67.

²⁶ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 101-102.

Решења која су пласирана за решавање овог проблема кретала су се у широком спектру, од едукације инфериорних, њихове трајне изолације, добровољне и принудне стерилизације па све до њихове физичке елиминације (немачки антрополог Ернест Хекел).²⁷ У духу таквих решења у лекарској, а нарочито у психијатријској струци долази до вербалне дехуманизације пацијената који су означавани терминима штеточине, паразити, гамад исл.²⁸ Континуирано подривање хришћанских вредности од стране социјал-дарвиниста и еугеничара у име еволутивног прогреса човечанства довело је до девалвације светости људског живота која је била утемељена у хришћанском моралу.²⁹ Последице ове девалвације први су осетили негроидни народи у европским колонијама али и поједине националне мањине и физички и психички хендикепирани становници Европе. Геноцид које су немачке трупе извршиле над народом Хереро у Намибији 1904 г.³⁰ присилна стерилизација Лапонаца у Шведској, бројне еутаназije и присилне стерилизације над психички и физички хендикепираним пацијентима у САД³¹ представљале су прелудијум за злочине попут Холокауста и пројекта Т4. Као центар развоја псеудонауке расизма испрофилисала се Немачка – земља Централне Европе чије становништво је кроз историју услед географског положаја имало врло мало контакта са не-европским народима. Присталице расистичких теорија у Немачкој нашле су се пред нерешивим задатком да успоставе физички и психички стандард измаштане Аријевске расе. Ова раса представљала је псеудо-научни теоријски конструкт чије су једино упориште биле измаштане хипотезе о Аријевцима као носиоцима људске цивилизације и њеног прогреса и етничким Немцима као њиховим директним сукцесорима. Будући да је тешко успоставити стандард имагинарне конструкције немачки расисти су се као једином решењу окренули формулацији антипода Аријеваца.³² Као једини кандидат за ту неславну улогу фигурирали су припадници јеврејске заједнице у Немачкој који су својим специфичним спољним изгледом и одевањем одударали од већине становника немачких земаља.³³ Будући да физичке карактеристике Јевреја нису биле различите у односу на етничке Немце (што је доказало истраживање Немачког антрополошког друштва из 1871. године) немачки расисти су били приморани да концепт расе вежу за невидљиву биолошку разлику тј. крв.³⁴

Међу бројним научним (и псеудо научним) институцијама које су биле инструиране да пруже рационалну – научну подлогу за митски конструкт Аријевске расе посебну улогу имао је Немачки институт за истраживање крвних група. Овај институт бавио се изучавањем сероантропологије (серологија – наука о крви, антропологија – наука о човеку) псеудонауком која је покушавала да докаже директну везу између крвних група и расе (психофизичких карактеристика појединца). Развој ове псеудонауке отпочео је открићем Карла Ландштајнера – аустријског Јеврејина који је 1900 г. у склопу истраживања заразних болести на бечком Институту за патологију открио постојање крвних група.³⁵

²⁷ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str. 126-127.

²⁸ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, стр. 92-93

²⁹ Рихард Вајкарт, *Од Дарвина до Хитлера: Еволуциона етика, еугеника и расизам у Немачкој*, стр. 135

³⁰ Knox Macgregor, *To the Treshold of Power 1922/1933: Origins and Dynamics of the Fascist and National Socialist Dictatorships Volume I*, New York 2007, str.102-103.

³¹ Robert Wald Sussman, *The Myth of Race: The Troubling Persistence of an Unscientific Idea*, London 2014, str.75-81

³² Henry Tudor, *Political Myth*, London 1972, str. 106.

³³ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, Београд 2005, стр. 75.

³⁴ Џорџ Мос, *Историја расизма у Европи*, стр. 105.

³⁵ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood:." Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 17-18, 26.

Пољски лекар, добровољац у српској војсци Лудвиг Хиршфелд³⁶ искористио је концентрацију разнородних савезничких трупа на Солунском фронту да прошири базу Ландштајнеровог истраживања. Заједно са српским лекарима Стеваном Иванићем, Бранимиром Малешом и Светиславом Стефановићем Хиршфелд је приступио сакупљању узорака крви из веома широке базе људства, различитих нација и раса, које се окупило на Солунском фронту. Резултате овог истраживања Хиршфелд је објавио у часопису Солунског медицинског друштва у реферату под насловом *Серолошке разлике између крви различитих раса: Резултати истраживачког рада на Македонском фронту* у јуну 1918 г. У овом реферату Хиршфелд је поставио теорију да међу европским народима доминира А а међу азијским и афричким Б крвна група. У складу са тим Хиршфелд је закључио да постоје две расе европска коју карактерише предоминантно присуство крвне групе А која је настала на подручју северне и западне Европе и азијско-афричка раса са предоминантним присуством крвне групе Б која је настала на подручју Индијског подконтинента. Становништво са предоминантном АБ крвном групом Хиршфелд је дефинисао као потомке укрштања европске и афричко-азијске расе.³⁷ Према Хиршфелду, даље истраживање крвних група несумњиво ће допринети реконструкцији историје човечанства која представља динамичан однос између европске и афричко азијске расе. Резултати Хиршфелдовога истраживања наишли су на скептичан став званичних научних кругова. Хиршфелд није успео да докаже директну везу између крвне групе и расе а његов концепт биохемијског индекса (процентуалног подноса присуства А и Б крвне групе унутар једног народа на основу кога се може закључити да ли он припада европској или азијско-афричкој раси) није пружао утемељене научне доказе за његове хипотезе. У складу са тим релевантни научни часописи попут *British Medical Journal* одбијали су да објаве резултате Хиршфелдовога истраживања.

Са друге стране, Хиршфелдови резултати и методе истраживања стекле су велику популарност у круговима научника и псеудо научника екстремно десног политичког опредељења широм Европе. Европски расисти и социјал-дарвинисти који су већ дуже време оперисали са појмом крви као метафором по којој је крв (пре)носилац специфичних психофизичких особина једне етничке групе прихватили су Хиршфелдове хипотезе као начин да своје фантазмагоричне идеје преведу на језик емпиријске науке. Поред тога Хиршфелдова теорија о постојању две расе јасно омеђене крвним групама давала је научни кредибилитет старој расистичкој теорији о полигенези – уверењу да различите расе имају различито порекло и сопствене путеве еволуције. На бази Хиршфелдових хипотеза мађарски лекари Фригес Верцер и Оскар Весеци са универзитета у Дебрецину 1921 г. спровели су испитивање крвних група на узорку од 2500 испитаника из околине Будимпеште који су припадали мађарској, немачкој и ромској националности. Резултати овог истраживања у потпуности су се подударали са Хиршфелдовим хипотезама. Становништво немачких насеља је имало највиши проценат присуства крвне групе А, мађарско становништво нешто нижи (као резултат куманске и турске инвазије), док је међу ромским становништвом доминирао број носилаца крвне групе Б. Подаци мађарских сероантрополога изазвали су велико интересовање стручне јавности у Немачкој јер су мађарски стручњаци први извели истраживање крвних група на субјектима немачке националности (Хиршфелд током свог истраживања на Солунском фронту није имао приступ довољном броју немачких ратних

³⁶ Лудвиг Хиршфелд рођен је 1884 г. у Лођу у јеврејској породици - касније је прешао у католичку веру и изјашњавао се као Пољак. Крајем 19 в. одлази у Немачку где студира медицину на универзитету у Берлину. По окончаним студијама 1907 г. запошљава се на Онколошком институту у Хајделбергу. Почетком 1911 г. напушта Немачку и одлази у Швајцарску. Крајем 1915 г. прикључује се војсци Краљевине Србије као лекар-добровољац где се ангажује у сузбијању епидемије пегавог тифуса. Заједно са српским трупама прелази Албанију и на Солунском фронту формира бактериолошку лабораторију Српске војске у оквиру које спроводи своја прва сероантрополошка истраживања. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 28-29, 51-52)

³⁷ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 39-47.

заробљеника да би могао формирати релевантну групу субјеката). Инспирисан резултатима мађарских научника немачки лекар Паул Штефан отпочео је 1921 г. циклус истраживања крвних група на подручију северне Немачке у намери да закључцима мађарских сероантрополога обезбеди ефектнији научни кредибилитет тако што ће проширити базу (број субјеката) истраживања. Ослањајући се на резултате добијене у истраживању у периоду 1921-1925 г. Штефан је поставио одређене исправке теоретске поставке коју је 1918 г. презентовао Хиршфелд. Према Штефану, раса коју карактерише највеће процентуално присуство крвне групе А (тзв. атлантска) настала је у Немачкој, док је раса у којој процентуално доминирају носиоци крвне групе Б настала на праисторијском континенту Гондвана (који се састојао из копнене масе јужне Африке, Мадагаскара, Индије и Аустралије).³⁸ У настојању да обезбеде објективне доказе о супериорним психофизичким карактеристикама Аријевске расе немачки сероантрополози Франц Шулц, Едгар Велиш, Макс Гундел и Хајнц Хајман спровели су током двадесетих година серију истраживања међу осуђеницима, штићеницима установа за ментално здравље и пацијентима болница које су збрињавале оболеле од наследних болести. Резултати која су ова истраживања (која су већином извршена на премалом броју субјеката да би оправдала тако далекосежне закључке) дала потврдила су почетне претпоставке својих аутора да међу најтежим преступницима (убице, силоватељи, чедоморке), менталним болесницима и носиоцима наследних болести доминирају носиоци крвне групе Б.³⁹ Истраживања немачких сероантрополога извршена током 20-тих година допринела су да се крвна група Б у јавности повеже са примитивним народима, извршитељима бруталних злочина и носиоцима тешких психичких и физичких обољења.

Процес уподобљавања сероантрополошких истраживања традиционалним расистичким предрасудама добио је системски карактер оснивањем Немачког института за истраживање крвних група 1926 г. На челу овог института нашао се Ото Реше – немачки антрополог кога је Паул Штефан током 1925 г. заинтересовао за сероантропологију. До средине двадесетих година Реше је у својим истраживањима установио да анатомске карактеристике не представљају довољан доказ о постојању људских раса и стога се захваљујући раду Паула Штефана заинтересовао за сероантропологију надајући се да ће изучавање крвних група обезбедити емпиријске доказе за теорију постојања Аријевске расе. Штефан и Реше основали су Немачки институт за истраживање крвних група у Бечу 1926 г. чији је основни циљ био да обезбеди неопортивне научне доказе о постојању директне везе између крвних група и расних ентитета. У оснивачкој повељи института Реше је нагласио да ће се у проучавању овог питања истраживачи користити комбинацијом антрополошких (проучавање анатомских и културолошких карактеристика) и серолошких истраживања. Напори немачких сероантрополога окупљених унутар Института за истраживање крвних група крајем двадесетих и почетком тридесетих година били су фокусирани на откривање оригиналног немачког расног типа и утицаја расног мешања на његову декомпозицију. Користећи се комбинацијом анатомских, културолошких и серолошких испитивања немачки сероантрополози добили су краће неочекиване резултате. Наиме велики број субјеката који су поседовали психофизичке карактеристике резервисане за Аријевску расу (високи, издужене лобање, светла пигментација коже и косе) заправо су поседовали Б крвну групу. Поред тога истраживачи су детектовали присуство становништва Б крвне групе у појединим деловима северозападне Немачке, која би према теоријским поставкама Хиршфелда и Штефана, требало да представљају матичне територије и искључиви забран европске-германске расе са А крвном групом. Резултати ових истраживања донекле су пољуљали и уверење самог руководства Института за истраживања крвних група о директној вези између

³⁸ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 71-73, 79-80.

³⁹ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 88-96.

крвне групе и расе тако да је сам Реше дошао до закључка да психофизичке карактеристике не морају обавезно кореспондирати са крвном групом.

Без обзира на контрадикторне резултате које су добијали истраживачи института, теорија о директној вези између крвних група и расних ентитета наишла је на велику подршку унутар Немачке националсоцијалистичке радничке партије (NSDAP) која је крајем 20-тих година отпочела свој успон на власт. Будући да је мит о Аријевској раси налазио у центру идеолошког конструкта NSDAP главни идеолози нацистичке партије показивали су велико интересовање за сероантрополошка истраживања као потенцијални инструмент који ће њихове теорије о постојању Аријевске расе уклопити у токове званичне науке. Улогу промотера сероантрополошких теорија међу руководством NSDAP играли су поједини чланови Института за истраживања крвних група. Сарадници института попут Јулијуса Лемана, Филатела Куна, Хана Конопацког-Кнопата и Паула Шулцеа били су чланови NSDAP још од раних двадесетих година, а након 1933 г. у нацистичку партију учланило се комплетно руководство института на челу са Оттом Решеом, Паулом Штефаном и Ојгеном Фишером. Многе теоријске поставке сероантрополога окупљених унутар Института за истраживање крвних група умногоме су кореспондирале са фундаменталним поставкама нацистичког мита о Аријевској раси. И нацистички идеолози и истраживачи Решеовог института веровали су у постојање различитих људских раса, расну хијерархију, теорију да Аријевска раса потиче са простора северозападне Европе као и да мешање између раса доводи до снижавања психофизичких квалитета супериорних раса.

И ако је на први поглед деловало да ће Институт за истраживање крвних група заузети истакнуто место унутар институција национал-социјалистичке Немачке овакав резултат је изостао. Разлог за то били су резултати до којих су истраживачи института дошли након 1933 г. када су оснажени материјалном подршком државе покренули нови циклус истраживања широм Немачке. По први пут рађена на репрезентативном броју субјеката истраживања немачких сероантрополога дала су резултате који су у потпуности поништили њихове теоријске поставке и довели их у колизију са званичном идеологијом нацистичког режима.⁴⁰ Према добијеним подацима међу становништвом источне и јужне Немачке преовладала је крвна група Б коју су сероантрополози у својим предходним теоријским поставкама повезивали са афричко-азијском расом инфериорном по својим психофизичким карактеристикама. Новодобијени податци налазили су се у колизији са нацистичком теоријом о хомогености немачког расног корпуса, претили су да изазову антагонизам унутар саме немачке нације⁴¹ тј. представљали су потенцијални извор опасности за стабилност нацистичког режима.⁴² Из ових разлога Институт за истраживање крвних група и резултати до којих су дошли његови истраживачи нису више промовисани у широј јавности. И ако су налази сероантрополога након 1933 г. дошли у колизију са званичном идеологијом NSDAP њихов утицај на званичну политику нацистичког режима опстао је у домену реторике. Присуство сероантрополошких теоретских поставки највидљивије је у одређеним сегментима Нирнбершких закона који су представљали први корак у институционализацији нацистичког мита о Аријевској раси. Основна поставка Закона о заштити крви донетог у Нимбергу 1935 г. почивала је на сероантрополошкој теорији да је расни идентитет биолошки

⁴⁰ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбранјена на Државном универзитету Kent у августу 2009 (internet izdanje), str. 261.

⁴¹ Поједини немачки сероантрополози који су деловали ван Решеовог института (попут Ханса Вајнерта) увидели су ову опасност и настојали су да увере јавност да етнички Немци који поседују крвну групу Б нису расно страни елемент нити су на било који начин инфериорни у односу на своје сународнике са крвном групом А. Присуство великог броја становника са крвном групом Б на простору између Лабе и Одре Вајнерт је тумачио као резултат расног мешања које се догодило у далекој прошлости и чије последице могу бити саниране систематским спровођењем позитивних еугеничких мера. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбранјена на Државном универзитету Kent у августу 2009 (internet izdanje), str. 286)

⁴² Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: " Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбранјена на Државном универзитету Kent у августу 2009 (internet izdanje), str. 270-271.

факат утемељен у посебним крвним групама. У складу са тим пуноправни грађанин Рајха дефинисан је као човек “немачке крви.“ Поред тога ови закони су за главни циљ имали санкционисање расног мешања које је по сероантропологији главни узрок декомпозиције и деградације супериорне Аријевске расе. Забрана склапања брака и одржавања ванбрачних сексуалних веза између особа немачке и не-немачке крви (Јевреја) представљала је институционализацију сероантрополошке теорије о расном мешању као главном узроку опадања психофизичких квалитета Аријевске расе.

И ако је расна политика нацистичког режима (без обзира на његово настојање да је инструментализацијом званичне науке преведе у домен рационалног резоновања) од стране већине савременика доживљавана као дубоко ирационална и анахроно-трибалистичка њена имплементација откривала је низ сасвим конкретних намера њених твораца у домену спољне и унутрашње политике. У првом реду расне теорије националсоцијалистичких идеолога омогућиле су NSDAP да се испрофилише као ексклузивна опозициона снага у мору десничарских партија које су егзистирале у Вајмарској републици. Профилишући се као ексклузивни носилац знања о Аријевској раси NSDAP је понудила револуционарну алтернативу постојећем политичко-економском поретку. Хитлер и остали идеолози покрета показивали су апсолутни презир према аристократији, традиционалној политичкој, културној и економској елити и њеном учинку у животу немачког друштва. Насупрот постојећој елити која је функционисала унутар постојећег политичког поретка националсоцијалисти су заговарали револуционарни преврат и редефиницију свих вредности друштвених вредности – револуцију духа. Духовна револуција, која је у првом реду подразумевала усвајање мита о Аријевској раси и саображавање свих друштвених вредности и државних институција постулатима расне политике, изнедриће нову елиту – расну елиту која ће предводити ново немачко друштво.⁴³ Расна револуција поред смене елита нудила је и крај унутрашњих подела и сукоба унутар немачког друштва и она је сваком појединцу (одговарајућег порекла) нудила и чланство у монолитној Volksgemeinschaft (народној заједници) унутар које ће бити превазиђене све класне разлике и политичке поделе.⁴⁴ Расистичке теорије идеолога NSDAP су поред друштвене стабилности и прецизно одређене хијерархије обезбеђивале и јасну манихејску црно-белу визију света тј. симплификовану слику високе политике која је сведена на епизоде унутар вишемиленијумског сукоба између Аријеваца и нижих раса.⁴⁵

Једну од истакнутих карактеристика дефиниција и идеја о нацији почетком 20. века јесу покушаји да се одреди расни тип народа. Ова карактеристика била је присутна и у покушајима југо-интегралиста да прецизно дефинишу јединствену југословенску нацију. Идеолози ОРЈУНЕ и Југословенске акције позивали су се на научни рад Јована Цвијића и његову тезу о постојању јединственог динарског расног типа који (са својим блиским варијацијама) насељава територију Краљевине Југославије. Цвијићева теза кореспондирала је са резултатима француског антрополога Жозефа Деникера који је 1900 г. у својој систематизацији европских раса дефинисао динарску (јадранску) расу (насталу укрштањем јерменске и нордијске расе) која насељава источну обалу Јадрана и њено дубоко залеђе у целовитом простору од северне Албаније до Венеције. Деникероци и Цвијићевци закључили нису били оптерећени ставовима о супериорним и инфериорним расама, већ су се задржавали на утврђивању њихових општих психо-физичких карактеристика.⁴⁶ Тек у другој половини 30-тих година међу идеолозима југо-интегрализма окупљених у ЈНП Збор доћи ће до настојања да се динарској раси на основу псеудо-научног биолошког расизма (под утицајем идеологије NSDAP) припишу супериорни психо-физички квалитети.

Занимљиво је запазити да је учење о аријевском надчовеку које је пропагирао NSDAP у прво време наилазило на подсмех и негацију у гласилима ЈНП Збор. Као пример за то може се

⁴³ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 180

⁴⁴ Stanley G. Payne, *A History of Fascism 1914 -1945*, Wisconsin 2003, str. 194

⁴⁵ David B. Dennis, *Inhumanites: Nazi Interpretations of Western Culture*, Cambridge 2015, str.11

⁴⁶ Милорад Емечић, *Стварање Југославије 1790 -1918 II*, Београд 1989, стр. 501-504

навести чланак „*Расно биолошко одабирање*“⁴⁷ у коме анонимни аутор каже „Политичка расна хигијена Хитлерова натерала је и науку да се упрегне у кола национал-социјалистичког вође... Нажалост немачки стручни листови сваки час доносе 'научне' чланке у смислу Хитлерове расне политике“. Овакав став јасно упућује да је ЈНП Збор испрва у потпуности одбацивао нацистичко учење о потреби очувања чистоте крви као ненаучну спекулацију и критиковао Хитлера који хоће на силу да упрегне науку у своје политичке комбинације.⁴⁸ Међутим, само неколико месеци касније долази до фундаменталне промене у ставу ЈНП Збор према расном питању. Узрок ове промене јесте колективно присупање чланова Југословенске акције Љотићевом покрету 1935 г. када на страницама штампаних гласила ЈНП Збор почињу да се оглашавају лекари Светислав Стефановић и Бранимир Малеш⁴⁹, као отворени заговорници расистичких теорија блиских ставовима NSDAP. Ова двојица лекара упознала су се током I Светског рата када су заједно са још једним чланом ЈНП Збор, лекаром Стеваном Иванићем и пољским имунологом и микробиологом Лудвигом Хиршфелдом, на Солунском фронту основали прву бактериолошку лабораторију Српске војске.⁵⁰ Поред бактеоролошких испитивања у циљу сузбијања ширења маларије међу савезничким трупима, ова група се, инспирисана чињеницом да се на малом простору солунског залеђа у Савезничкој армији налазе припадници више од двадесет нација, бавила и Ландштајнеровом методом испитивања крвних група. Спроведено истраживање довело је ове научнике до закључка да европски народи у великој већини имају А крвну групу, док код народа из Азије и Африке доминира Б крвна група⁵¹. Као главни заговорник расизма у ЈНП Збор истицао се Светислав Стефановић, лекар преводилац и публициста. Позивајући се на резултате истраживања са Хиршфелдом, Светислав Стефановић је у чланку „Западноевропски човек аријевске расе постоји“⁵² изнео тврдњу да се установљавањем биохемијског индекса (процентуалне присутности А или Б крвне групе у оквиру једног народа) дошло до необоривог научног доказа да постоји западноевропска тј. аријевска раса. Под очигледним утицајем Розенберговог „*Мита двадесетог века*“ Стефановић је у европски-аријевски расни корпус убрајао нордијску, динарску и медитеранску расу означавајући их као творце западноевропске културе и носиоце прогреса.⁵³ Испрва је Стефановић одбијао поделу на супериорне и инфериорне расе,⁵⁴ тј. квалификацију да су народи у чијем биохемијском индексу преовлађује крвна група А у било ком погледу супериорнији од народа у чијем биохемијском индексу преовлађује крвна група Б, већ да су знатно другачији. Та различитост је по Стефановићу значила да су народи у којима преовлађује А крвна група државотворци, освајачи и проналазачи, док су они код којих преовлађује Б крвна група

⁴⁷ Аноним, *Расно биолошко одабирање*, *Отаџбина* бр.4, 18. март 1934

⁴⁸ Негативан став идеолога ЈНП Збор према расистичким теоријама идеолога NSDAP несумњиво је био условљен односом немачких расних теоретичара према становништву Балкана и словенским народима уопште. Према немачким расним теоретичарима Балкан је био подручје Европе на коме је дошло до мешања супериорне европске и инфериорне азијско-афричке расе и који је као такав осуђен да буде стални извор политичких немира у Европи. И ако су поједини немачки расни теоретичари (попут Х. Гинтера) стајали на становишту да Словени припадају аријевском расном корпусу они су истовремено оцењивали да су услед мешања са азијско-афричким елементима Словени у великој мери изгубили супериорне психофизичке карактеристике везане за аријевски расни корпус. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for „Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 245)

⁴⁹ За више информација о Б. Малешу погледати поглавље *Биографске слике*.

⁵⁰ Светислав Стефановић, О расном питању као културном и националном проблему у Југославији, *Летопис Матице Српске*, 1926

⁵¹ Светислав Стефановић, Западневропски човек аријевске расе постоји, *Време* 25.8.1934

⁵² Светислав Стефановић, Западневропски човек аријевске расе постоји, *Време* 25.8.1934

⁵³ Светислав Стефановић, Расизам и економска структура друштва, *Идеје*, 18.5.1935.

⁵⁴ У овом питању Стефановић је одступио од оригиналних закључака Хиршфелдовога истраживања. Парадоксално, Хиршфелд Јеврејин образован у Немачкој – касније натурализован и Пољак и панслависта веровао је у психофизичку супериорност европских народа над домицијалним становништвом Азије и Африке. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for „Aryan Blood:” Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 212-213)

контемплативни и мистични са особинама оснивача религија⁵⁵. По Стефановићу супериорност једне расе над другом је релативна тј условљена приликама и потребама историјске епохе у којој делује. У модерном времену расе склоне контемплацији и мистицизму биће инфериорне у односу на расе чији је интелект усмерен ка иновацији на пољу техничких проналазака (и ако је у прошлости то није био случај). На основу те супериорности бела раса је завладала светом, али није искључено да жута раса асимилије техничка достигнућа беле расе и тако постане супериорнија од ње.⁵⁶ У чланцима, попут *О крвним групама и расном проблему*⁵⁷ и *Раса и култура I*⁵⁸, Стефановић је критиковао оне који су порицали научну подлогу расизма и апострофирају расни фактор као назадњаштво и мрачњаштво, ослањајући се на критику пионира расне теорије Лапужа и Гобиноа, а притом занемарују нова сазнања немачких научника (попут нацистичког расног идеолога Ханса Гинтера)⁵⁹ у тој области. Потпуно усвајајући Розенбергово и Хитлерово становиште о кључном утицају расног фактора на развој људске цивилизације, Стефановић је тврдио да је успон античких цивилизација Египта, Грчке и Рима био условљен расним особинама њених творца, а да је њихов пад био проузрокован инфилтрацијом робовских слојева у више друштвене кругове⁶⁰. По Стефановићу, већина становника Југославије припада чистокрвном динарском⁶¹ тј. аријевском типу. Највиши расни крвни индекс (процентуално највеће присуство крвне групе А) имају становници Београда, Дунавске, Моравске, Зетске, Вардарске и Приморске бановине⁶² (то су територије насељене претежно српским становништвом - ту су најаче државотворне снаге⁶³), док се нешто нижи крвни индекс становништва Дринске, Врбаске, Савске и Дравске бановине може објаснити инфилтрацијом крви азијских народа Турака и Мађара.⁶⁴ Занимљиво је напоменути да је Стефановић из свог излагања искључио Хиршфелдово запажање да се на основу биохемијског расног индекса јужнословенски народи – у првом реду Срби и Бугари налазе „на самој ивици европског расног типа“ а да источни Словени у првом реду Руси припадају азијско-афричком расном типу због високог процента присуства носилаца крвне групе Б.⁶⁵ И ако је у одређеној мери показивао наклоност ка расистичким теоријама немачких националсоцијалиста, Стефановић је у разради њихових постулата отишао корак даље и развио теорију о постојању и специјалној улози динарске расе у будућности Европе. Стефановић је сматрао да југословенски народ има историјску мисију да славизира Балкан и дефинише нови расни

⁵⁵ Светислав Стефановић, Још две речи о расном проблему, *Време* 3.9.1934

⁵⁶ Светислав Стефановић, *Раса и култура II*, *Идеје* 20.4.1935

⁵⁷ Светислав Стефановић, *О крвним групама и расном проблему*, *Идеје* 24.11.1934

⁵⁸ Светислав Стефановић, *Раса и култура I*, *Идеје* 13. 4. 1935

⁵⁹ Стефановић је пропустио да напомене да се Ханс Гинтер још 1933 г. оградио од сероантрополошких истраживања изјављујући да крвне групе не могу бити сматране за поуздани индикатор расног идентитета. Насупрот томе Гинтер је препоручивао да је утврђивање анатомских и психолошких карактеристика појединца једина поуздана метода расне класификације. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбранјена на *Državnom univerzitetu Kent* у августу 2009 (internet izdanje), str. 232)

⁶⁰ Светислав Стефановић, *Раса и култура I*, *Идеје* 13. 4. 1935

⁶¹ Појам Динарске расе први су лансирали немачки расни теоретичари током 19 в. У формирању теоријских оквира за своја истраживања немачки сероантрополози из 20-тих година 20 в. су као Динарску расу означавали немачко становништво насељено на просторима Баварске, Баден-Витемберга и Аустрије. Због високог процента присуства крвне групе Б према стандардима немачких сероантрополога немачко становништво ових области није могло бити убројано у Аријевски расни корпус већ је дефинисано као посебан расни (под)ентитет који је настао у процесу мешања чистокрвних Аријеваца са азијским, романским и словенским становништвом. (Види - Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбранјена на *Državnom univerzitetu Kent* у августу 2009 (internet izdanje), str.84-85, 233-234, 250-251)

⁶² Светислав Стефановић, Западноевропски човек аријевске расе постоји, *Време* 25.8.1934

⁶³ Светислав Стефановић, *О расном питању као културном и националном проблему у Југославији*, *Летопис Матице Српске*, 1926

⁶⁴ Светислав Стефановић, Још две речи о расном проблему, *Време* 3. 9. 1934

⁶⁵ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood: Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, докторска дисертација одбранјена на *Državnom univerzitetu Kent* у августу 2009 (internet izdanje), str. 45

тип- динарски тип човека који се читује као творац, јунак и светитељ.⁶⁶ Иако је нордијску расу сматрао интегралним делом аријевског расног корпуса Стефановић је оспоравао тврдње нацистичких идеолога да само њени припадници имају државотворне и владарске особине, наводећи као контрааргумент примере Александра Македонског, Константина Великог и Јустинијана који су по њему били аутохтони динарци.⁶⁷ Узимајући у обзир неповољну демографску слику нордијске расе Стефановић није искључивао могућност да је она завршила своју историјску мисију, да ће предводништво од ње преузети динарска раса и да будућност Европе неће више обликовати нордијски “владарски” тип, већ динарски „чојствени“ тип човека.⁶⁸

Поред Светислава Стефановића најистакнутији заговорник расизма у редовима ЈНП Збор био је др Бранимир Малеш антрополог и лекар, доцент Београдског универзитета и члан Италијанског друштва за антропологију и Римског друштва за експерименталну биологију. У београдским интелектуалним круговима тридесетих година истицао се као екстремни заговорник расизма на научној основи и за разлику од Стефановића није доводио у питање примат нордијске расе у Европи. У свом делу *О људским расама*⁶⁹ Малеш је на истим основама као и Стефановић развио теорију о постојању Динарске расе⁷⁰ којој припада већина становника Краљевине Југославије⁷¹ и која у погледу својих психофизичких квалитета⁷² парира нордијској раси у којој нацистички научници налазе директне потомке митских Аријеваца. Занимљиво је напоменути да је Малеш тврдио да у појединим деловима Југославије (Словенија и Шумадија) постоји посебан расни тип (подраса) тзв. „Плава динарска раса“ која је настала укрштањем Динараца и Нордијаца (тј. Динароида и германских Трачана) и која по својим психофизичким квалитетима одговара Фенонордијском подрасном типу.⁷³ Поред настојања да конструише директну везу између Нордијске и Динарске расе, Малеш је усвојио и еугенички аспект нацистичких расних теорија што долази до изражаја у следећем одломку: „Пре свега дакле треба сачувати психичке одлике, јер оне су у ствари битно народне, А затим треба одстранити неспособно за живот, производ болести и дегенерације, неизлечиво болесно, па ма којој раси припадале такве наследно оптерећене особе. Треба омогућити потомство здравих родитеља и телесно и душевно, нарочито потомство расно чистих типова и са већом телесном и душевном хармонијом. И не дозволити да се развију појединци и генерације биолошки и карактерно слабије вредности. То мора да је најсветији циљ једног свесног народа. Јер је у томе

⁶⁶ Светислав Стефановић, О расном питању као културном и националном проблему у Југославији, Летопис Матице Српске, 1926.

⁶⁷ Светислав Стефановић, Расизам и економска структура друштва, *Идеје*, 18.5.1935

⁶⁸ Светислав Стефановић, Раса и култура II, *Идеје* 20.4.1935

⁶⁹ Бранимир Малеш, *О људским расама*, Београд 1936

⁷⁰ „Динариди - Последња расна група, група која је за нас од највеће важности, група коју сматрамо исто тако изразито европском као и Нордиска што је, то је - Динарска раса. По неким ауторима Динариди наставају не само безмало целу Југославију и целу Албанију, већ и највећи део Бугарске (осим јужног и североисточног приморја), затим Карпате, Украјину до Дњепра, Словачку, Аустрију и Долomite. Али има антрополога по којима Динариди не обухватају овако велику територију. Szekanowski своди распрострањење Динарида углавном на југословенске области, нешто мало на западну Бугарску, на Аустрију и Долomite.“ (Види- Бранимир Малеш, *О људским расама*, Београд 1936, стр. 35)

⁷¹ „За нас је важно да су Срби и Хрвати у главном и већем свом делу антрополошки једнога типа. Расна слика Југословена много је хомогенија од слике других народа, Италијана, Француза, Немаца, Енглеца, Руса. Док су други народи расно поцепани видимо да је велики део нашега народа, без разлике имена, вере и раније административне и државне поделе, припадник једне расне скупине. Оно што друге цепа нас веже. Значи да смо заједнички дошли под исте биолошке утицаје, да смо и у прастаро доба били једно, као што смо и данас једно.“ (Види- Бранимир Малеш, *О људским расама*, Београд 1936, стр. 39-40)

⁷² „Снажној појави динарског човека, његовом смелом лицу, атлетском и у исти мах витком изгледу, одговарају нарочите душевне одлике (Venzmer): природност, отсуство вештачке углађености, храброст, смелост, високи степен самосвести, ратоборност и истрајност у борби за живот, индивидуалност, а у исти мах осећање заједнице (задруга), склоност ка шали и музичка обдареност. Ово су особине Динарске расе по суду немачких аутора.“ (Види- Бранимир Малеш, *О људским расама*, Београд 1936, стр. 41)

⁷³ Бранимир Малеш, *О људским расама*, стр. 36-37.

непрекидна биолошка борба коју води сваки народ, свака нација, био тога свестан или не.⁷⁴ У серији чланака под заједничким насловом „*Расна теорија*“, објављеним у „*Отаџбини*“ током маја 1936, Малеш је износио своје теорије о Динарској раси и њеној компатибилности са Аријевском расом и нападао све оне који негирају расно учење које су промовисали нацистички расни теоретичари. Као пример несумњиве подршке нацистичким расним теоријама може се навести чланак „*Расна теорија и њена антидемократска улога*“⁷⁵ у коме Малеш полемишући са неистомишљеницима иронично каже: „У име науке сервирају нам се најневероватније ствари!... Главно је да немачки научници „расисти“ лажу и да изврћу научне резултате... Све ово личи на неке моменте борбе клерикалаца против теорије о еволуцији врста.“

Будући да се после горе споменуте серије Стефановићевих⁷⁶ и Малешевих чланака зборашка гласила више никада нису дотакла расног питања, очигледно је да теорија о Динарској раси није наишла на одобравање чланства покрета јер је подржавање (социјалдарвинистичких) нацистичких псеудо-научних теорија било у колизији са хришћанским учењем које је представљало један од идеолошких фундамената ЈНП Збор. Овај став чланства најбоље је илустрован у чланку *Раскрсница*⁷⁷ у коме аутор, критикујући материјалистичке концепције савремене науке, напада идејне основе псеудонаучног расизма наводећи: „Долази Дарвин и каже... Човек се развио од животиње. Мајмун му је деда или по некима стриц. (Хекел) Његово је порекло животињско а не божије и нема братства и љубави него је све борба за опстанак. Ко је јачи тај тлачи!“ О колизији између расизма и идеологије ЈНП Збор говори Љотићев став изнесен у чланку *Да ли смо фашисти* у коме аутор наводи: „Ми смо убеђени да све расе имају неку мисију у свету. Па иако смо убеђени да наша словенска раса има своје огромне вредности, ми не сматрамо да је она једини израз божанског да она представља „изабрани народ“ у смислу искључивом... Ми дакле не можемо узети своју расу за божанство.“⁷⁸ Још експлицитније одбацивање расизма приметно је у брошури *Идеали савремене омладине*⁷⁹ у којој Љотић наводи: „Ја нисам расиста: као Словен нисам то. Расисти су Германи... Германи веле: Морамо бити јаки крвљу, расом! Латини кажу: Морамо бити јаки умом! Словени кажу: Морамо бити јаки духом! Свакако снага којој теже Словени највећа је... Као Словени и хришћани, нисмо могли да се зауставимо на оним штацијама на којима су застали Мусолини и Хитлер.“ Хитлерову тежњу да до највише вредности (коју у идеологији Збора представља Бог) дође кроз стварање (биолошки) савршеног човека тј. кроз крв, Љотић у наставку текста оцењује као фундаментално наивну и погрешну јер „Бог може и кроз камен да говори.“ Битно је напоменути да током краткотрајног промовисања теорије Динарске расе у гласилима ЈНП Збор није било позивања увођење тзв „негативних“ еугеничких мера (присилна сегрегација и стерилизација расно страних елемената и психички и физички хендикепираних појединаца) већ да је програм ЈНП Збор предвиђао тзв. позитивне еугеничке мере – унапређење медицинских и социјалних служби.⁸⁰

На послетку поставља се питање који је био циљ главних промотера нацистичких расних теорија у редовима идеолога ЈНП Збор. Очигледан одговор на ово питање био би да су Стефановић, Малеш и Иванић попут идеолога NSDAP настојали да за теорију интегралног

⁷⁴ Бранимир Малеш, *О људским расама*, стр. 43.

⁷⁵ Бранимир Малеш, *Расна теорија и њена антидемократска улога*, *Отаџбина* бр.112, 3. мај 1936

⁷⁶ Крајем 1938 г. Светислав Стефановић је заједно са групом сабораца из бивше Југословенске акције (Грегорић-Јонић-Перић-Вуловић) напустио ЈНП Збор и приближио се режиму Југословенске радикалне заједнице. Околност да се након 1938 г. у штампи ЈНП Збор више не појављују чланци који говоре у прилог расистичким теоријама националсоцијализма наводе на закључак да су главни промотери ових идеја у ЈНП Збор били управо искључени чланови Југословенске акције.

⁷⁷ Иво Мудровчић, *Раскрсница*, *Отаџбина* бр.63, 19. јун 1937

⁷⁸ Димитрије Љотић, *Да ли смо фашисти*, *Отаџбина* бр.138, 5. новембар 1936

⁷⁹ Димитрије Љотић, *Сабрана дела VI* (приредио Д. Суботић), Београд 2001, стр. 191-211

⁸⁰ Rachel E. Boaz, *The Search for "Aryan Blood": Seroanthropology in Weimar and National Socialist Germany*, doktorska disertacija odbranjena na Državnom univerzitetu Kent u avgustu 2009 (internet izdanje), str. 15

југословенства обезбеде рационалну научну подлогу у виду креирања конструкције о Динарској раси. Другим речима, измаштана Динарска раса је (попут подједнако имагинарних Аријеваца) требало да представља интегративни фактор једне мултиетничке и мултиконфесионалне државне творевине. Међутим, као и у немачком случају сероантрополошка истраживања које је спровео Стефановић (виши биохемијски индекс у покраинама које насељавају Срби и нижи у областима које насељавају Хрвати и Словенци) пре су могла да изазову додатне сукобе међу „племенима“ југословенског народа него ли да ојачају њихову кохезију. Будући да су се расистичке теорије које су пропагирани Стефановић, Малеш и Иванић налазиле у оштрој колизији са фундаменталним идеолошким поставкама ЈНП Збор - хришћанским моралом и теоријом о јединственом југословенском народу, намеће се закључак да је овај покушај рецепције и промоције нацистичких расних теорија⁸¹ био лични подухват тројице гореспомених зборашких идеолога који није осликавао ставове већине вођства покрета.

⁸¹ Питање је да ли су заговорници расистичких теорија унутар ЈНП Збор били информисани о ставу идеолога нацистичке Немачке који су Балкан третирали као подручје интензивног продора турско-татарске и предње-азијске крви, услед чега балканско становништво представља велику опасност за одржање чистоте Аријевске расе. (Види -Милан Ристовић, *Немачки нови поредак и Југоисточна Европа 1940/41-1944/45: Планови о будућности и пракса*, Београд 1991, стр. 76-78, 81)

Др ВАСИЛИЈЕ ДРАГОСАВЉЕВИЋ

ЈЕЛИЦА ИЛИЋ, историчар, виши кустос

Учесници X научно-стручног скупа, Зајечар, 1-2. новембра 2018.

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд
61(497.11)(091)(082)

НАУЧНО-стручни скуп Историја медицине, фармације, ветерине и народна
здравствена култура (10 ; 2018 ; Зајечар)

Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура.
Књ. 9, Зборник радова са X научно-стручног скупа одржаног 1-2. новембра
2018. у Зајечару / [главни и одговорни уредник Велибор Тодоров]. - Зајечар
: Историјски архив "Тимочка крајина", 2019 (Књажевац : Brainstrade). -
203 стр. : илустр. ; 29 cm

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија
уз поједине радове.

ISBN 978-86-84483-51-7

а) Здравство - Историја - Србија - Зборници б) Здравствена култура -
Историја - Србија - Зборници

COBISS.SR-ID 278900748